

نقد کتاب انشا، درس رویدن در خود

انشا، فرصتی برای تمرین آزادی، مدارا و خلاقیت

جعفر ربانی

نام کتاب: انشا، درس رویدن در خود

نویسنده: دکتر علی رؤوف

ناشر: نشر آبیژ، ۲۰۰ صفحه، چاپ اول، ۱۳۹۰

قیمت: ۹۰۰۰ تومان

مقدمه

در جشنواره کتاب‌های آموزشی رشد امسال (۱۳۹۲)، سه کتاب انشا به‌عنوان نامزد کتاب‌های برتر معرفی شدند، یکی کتاب حاضر: **انشا، درس رویدن در خود** و دو دیگر مجموعه‌ای از آثار آقای **حسین فرخ‌مهر**. گرچه همه مفیدند، اما نگارنده از این میان کتاب اول را مورد بررسی و نقد قرار می‌دهد؛ بیشتر به‌دلیل آنکه این کتاب کار یک نفر نیست، بلکه حاصل کار مشارکتی و گروهی جمعی از معلمان است.

در سال ۱۳۷۴، در تهران همایشی به‌نام «بهبود کیفیت آموزش عمومی» به ابتکار «اداره کل آموزش و پرورش شهر تهران» برگزار شد که در آن مقالات بسیاری قرائت

شدند و سپس مجموعه آن‌ها به‌صورت کتابی انتشار یافت. در کنار همین همایش، «کارگاه درس انشا» نیز با اجرای نویسنده کتاب، دکتر **علی رؤوف**، برگزار شد که در آن جمعی از معلمان حضور یافتند. دکتر رؤوف بعداً با استفاده از فعالیت‌های معلمان در کارگاه مذکور و همچنین براساس تجربه‌های قبلی خود در کارگاه‌های دیگری که برگزار کرده بود، به تألیف کتاب حاضر دست زد. از همین‌روست که در مقدمه می‌نویسد: «کتاب انشا، درس رویدن در خود محصول همین کارگاه‌های اجرا شده است.»

حال ببینیم این کتاب حاصل چه دستاوردهایی برای معلمان است. قبل از ورود به بحث کتاب لازم است اشاره کنیم که از گذشته تا امروز در میان درس‌های مدرسه، «انشا» درسی منحصربه‌فرد بوده است؛ بدین معنا که برخلاف درس‌های دیگر که حوزه آموزش در چارچوب یک کتاب درسی معین محدود می‌شود و معلم و دانش‌آموز تکلیف خود را می‌دانند، درس انشا از این محدودیت فارغ است؛ به‌عبارت دیگر کلاس انشا با آزادی معلم و دانش‌آموز ملازمه دارد

و تنها درسی است که معلم و دانش‌آموز آزادند، خارج از قواعد و مقررات حاکم بر درس‌های دیگر درباره آن تصمیم بگیرند. به طوری که اگر از نگارنده بپرسید در کدام یک از درس‌ها می‌توان بیش از همه، مهارت‌های آزادی، آزاد فکری، مدارا و خلاقیت را تمرین کرد، مسلماً پاسخی جز درس انشا نخواهد داشت. بر همین اساس بود که شادروان **جلال آل احمد** توصیه می‌کرد که هرگز برای درس انشا کتاب درسی نوشته نشود، مبادا که این آزادی از معلم و دانش‌آموز سلب شود.

باری، کتاب انشا، درس رویدن در خود کتابی است برای معلمان، و به‌ویژه از این جهت ممتاز است که بیش از آنکه دستورالعملی برای نوشتن باشد، توصیفی از تجربه‌های متفاوت معلمان است. لذا کتاب را باید نه یک کتاب راهنمای اشنانویسی، که فراوان دیده‌ایم، بلکه کتابی در حوزه مهارت‌های بیانی - که اشنانویسی هم یکی از آن‌هاست - بدانیم. کتاب دارای چهار بخش به این شرح است:

بخش اول: رویش ذهن و پرورش استعدادها

بخش دوم: شیوه‌های شناخته شده (مهارت‌های آغازین)

بخش سوم: پنجره‌های باز

بخش چهارم: یادگارهای ذهنی پدربزرگ‌ها و مادربزرگ‌ها

بخش اول که صفحات نسبتاً کمی (۱۵ صفحه) را دربرمی‌گیرد، بیشتر به مقدمه و دستگرمی می‌ماند و شامل کلیاتی است درباره تعریف ادبیات، هدف درس انشا، سواد دیداری، سواد شنیداری، سواد گفتاری و...

بخش دوم عمدتاً به تشریح مهارت‌های آغازین، یعنی مهارت‌های دیداری، مهارت‌های شنیداری، و مهارت‌های گفتاری می‌پردازد و ذیل هر یک، روش‌ها و شیوه‌های مناسب را بیان می‌کند؛ برای مثال، داستان‌گویی از روی یک تصویر، گوش سپردن به صداهای گوناگون، تمام کردن یک قصه ناتمام، توصیف ضرب‌المثل‌ها و اشاره‌ها، داستان‌نویسی از روی یک تصویر، خاطره و...

بخش سوم شامل هشت قسمت یا هشت پنجره است با این عنوان‌ها: ۱. تمرین بارش مغزی؛ ۲. تمرین پرورش تخیل و خلاقیت؛ ۳. تمرین نوشتن یک خاطره؛ ۴. تمرین نوشتن یک قصه خیالی یا واقعه؛ ۵. تمرین نامه‌نگاری؛ ۶. آزمایشگاه درس انشا؛ ۷. تمرین‌های ابتکاری معلم؛ ۸. تمرین‌های ابتکاری دانش‌آموز.

و بالاخره بخش چهارم شامل دو قسمت است: پیشینه‌های نظری در درس انشا؛ و بینش‌های معلمان - آموزه‌های عمل. لازم می‌دانیم درباره این بخش توضیح بیشتری بدهیم.

در سطور قبل اشاره کردیم که این کتاب بیش از آنکه دستورالعملی برای نوشتن باشد، توصیفی از تجربه‌های متفاوت معلمان است. اکنون می‌گوییم قسمت اول بخش چهارم را باید

از این نظر استثنا کرد، زیرا شامل مطالبی است که ظاهراً بعد از کارگاه، به‌طور مستقل توسط نویسنده تهیه و ترجمه شده است. این قسمت، یعنی پیشینه‌های نظری درس انشا، ترجمه و اقتباس از کتابی است به قلم دکتر **ل. هیل** که از سوی «انتشارات دانشگاه آکسفورد» (لندن) با نام «انشای آزاد» انتشار یافته است. در این قسمت ۳۵ نکته اساسی در زمینه‌های متفاوت انشا آمده است که البته دکتر رؤوف آن‌ها را متناسب با فرهنگ آموزش در ایران، انتخاب و ترجمه کرده است.

برای مثال نکته شماره ۱۲ چنین است: «قبل از اینکه به دانش‌آموزان بگویید درباره فلان موضوع صحبت کنند یا بنویسند، باید مطمئن شده باشید که آن‌ها موضوع را به اندازه کافی می‌شناسند و درباره آن اطلاعاتی به‌دست آورده‌اند و نیز توان به‌کارگیری زبان مادری‌شان تا آنجاست که بتوانند موضوع را بیان کنند. در غیر این صورت هرگز موفق نخواهند شد انشای مطلوب و پسندیده‌ای تولید کنند.»

در ادامه این بخش ۷۲ عنوان موضوع انشا مطرح و درباره هر یک از دو تا چند سطر توضیح داده شده است که می‌تواند الگوی خوبی برای انتخاب موضوع انشا از سوی معلمان انشا باشد.

سخن آخر

کتاب «انشا، درس رویدن در خود» کتابی

است برای معلمان و نه برای دانش‌آموزان، به شرط اینکه با تأمل و دقت مطالعه یا خوانده شود و چه بهتر که به‌صورت گروهی مطالعه گردد و به‌ویژه چه بهتر که به‌صورت کارگاه آموزشی به اجرا درآید تا معلمان در ضمن فعالیت و در مواجهه با مشکلات و مسائلی که در کلاس‌های خود با آن‌ها روبه‌رویند، به راهکارهای تازه‌ای برای آموزش بهتر دانش‌آموزان دست یابند. در عین حال، باید بگوییم این کتاب مفید از دو ویژگی بی‌بهره است: یکی چگونگی صحیح نوشتن براساس اصول دستور زبان فارسی، و دیگری طرح نکردن نوشته‌های برجسته و درجه اول نثر فارسی و آثار نویسندگان نام‌آور ایران و جهان. در واقع اگرچه دکتر رؤوف در صفحه ۹ کتاب می‌نویسد: «درس نویسندگی فرایند متفاوتی با درس انشا دارد، و [نویسندگی] تمرینی است که باید در کارگاه‌های ویژه توسط استادان و نویسندگان زبده و زبردست به اجرا گذاشته شود.» و این سخن البته بیراه نیست، اما از آنجا که عالی‌ترین تجلی‌گاه نوشتن همانا هنر نویسندگی است که در وجود نویسندگان و مترجمان نامدار و آثارشان تجسم پیدا می‌کند، هیچ کتاب انشایی نمی‌تواند بدون توجه به این مقوله، و درست‌تر بگوییم، این چشم‌انداز، از غنا و اعتبار لازم برخوردار باشد.

جلال آل احمد توصیه می‌کرد که هرگز برای درس انشا کتاب درسی نوشته نشود، مبادا که این آزادی از معلم و دانش‌آموز سلب شود